

אנך : במה לספרות מחשבה ואמנות. כרך א' / בעריכת יוסף אריכא, ב. מרדכי,
יצחק עוגן. תל-אביב : כתבים, ניסן תשי"ד.

חיים תורן המגיד' - השבועון העברי הראשון

ועורכו ר' דוד גורדון ©

א

כדי לעמוד על ערכו, חשיבותו והעותו של המגיד, השבועון העברי הראשון, יש להתבונן תחילה במאורעות ובתמורות שנתחוללו בעולם בכלל ובחיי ישראל בפרט, בראשיתה של המאה התשע-עשרה.

(1) אלע ווערק פון ד. פ. (מקסיקו סיטי 1949), כרך ג', מעמ' 149 ואילך.

(2) פרקים מתוך מונוגראפיה.

התקוות הגדולות לחופש ולשוויון שעוררה המהפכה הצרפתית בלב עצמו; תקופת השיחרור ליהודי צרפת הארצות השכנות שחלה בין המהפכה (1779) והקונגרס הוינאי (1815) הנצת השמד הפרושיה מן היהדות להלכה ולמעשה וההתכחשות לערכיה הדתיים והלאומיים שבאה בעקבות האמנציפציה; החלטותיהן הנוצזות של כנסיות הרבנים להשמיט מן התפילות כל זכר לציון — חוללו מהפכה שלימה בקרב היהדות במערב אירופה. ואילו במזרח אירופה היתה היהדות נתונת לתמורות שונות לגמרי — שם נתחוללה במלוא עוזה מלחמת-תנופה בין האדוקים והמשכילים שביקשו למרוד בסיגנון החיים הישן, להכניס מעט „חול“ אל „ים הקודש“ ולעורר את העם לחיים חדשים, אך מתוך אהבה ללשון העברית ונאמנות לערכיה המסורתיים-לאומיים של היהדות.

שונה לגמרי היה מצבה של יהדות רוסיה, בתקופת הריאקציה, שלא יכלה לחלום על שיחי זכויות. גל הרדיפות, עלילות-דם, גירוש מן הכפרים, חסיפת ילדים לצבא וכדומה זיעזעו יהדות זו עד היסוד, אך לא הביאוה לידי התבוללות והתכחשות. היחס העויין מצד השלטונות הריכוז של קיסרן יהודי גדול היוו תריס בפני התבוללות. יתר על כן, הרדיפות והגזירות עוררו בקרבם את הדבקות בצור מחצבתם ואף עוררו אותם לשידוד מערכותיהם — לעבודה פרודוקטיבית שלה הטיפו המשכילים. בראשיתה של מאה זו נוסדו בפלך חרסון המשבות החקלאיות הראשונות.

אמנם תקופת התיקונים, תיקונים-למחצה, שהתחילה ברוסיה בשנות הששים והשבעים של המאה הייט, בעיקר לאחר מלחמת קרים, וביטולן של גזירות ידועות גרמה לתנועת התבוללות מסוימת, אך בקרב האינטליגנציה כלבד; המוני העם, בתוך תחום המושב, נשאר דבקים במסורת ונאמנים לתרבות ישראל. הדרישות לתיקונים בדה, כפי שבאו לידי ביטוי על-ידי סופרי ההשכלה ברוסיה בשנים הללו, נתכחצו בעיקר לתקן את החיים בתוך תחום היהדות ולא מחוצה לה. ואולם ההטפה להשכלה ולחריגה ממצר החיים, התביעה לשינוי ערכין בחיים ובתרבות נעשו כאן בעיקר בלשון העברית. עצם השאיפה לחידושה של הלשון כבר שימשה גורם חשוב להכשרת הלבבית לקראת קליטתו של רעיון התחייה בשלימותו.

כל התמורות הללו במערב ובמזרח אירופה כאחד היו מלוות תסיסה לאומית חזקה, שהתבטאה בציפייה כמסה לגאולה במשך דורות, בתנועות משיחיות, בעליות לארץ-ישראל ובכל מיני דרכים אחרות. אם נוסיף על כך את הקולות לשיבת ציון שהשמיעו מטיפים שונים באנגליה בסוף המאה השמונה-עשרה, את הכרוזים של קרל פרידריך גוסטב זירט בראשיתה של המאה התשע-עשרה, דברי האהדה שנתפרסמו בעתונים אנגליים חשובים לרעיון של תחיית ישראל בארצו, תוכניותיו ופעולותיו של מונטיפיורי, עלילת דמשק (1840) ואחרון אחרון המהפכה של שנת 1848 — ימי „אביב העמים“, גבין באיוו מידה עוררו הכשירו המאורעות הללו את הלבבות לקלוט את גרעיני רעיון התחייה שהתחילו מכים שרשם במחוזותיהם של החולמים העבריים הראשונים. התמורות הללו עוררו בלב היהדות את השאיפה „לקרע חלונות“ אל העולם, להאזין למתרחש מעבר לתחום החיים המוגבל והממוצם. בגרמניה, בצרפת ובאנגליה כבר הופיעו מכתבי-רעת בלשונות הארץ („אלגעמיינע צייטונג דעס יודענטומס“ בעריכת פיליפסון, „דער אוריענט“ בעריכת פירסט וכדומה); ואילו מכתבי-העת העבריים („סרחי צפון“, „כוכבי יצחק“, „כרם חמד“, ועוד) היו דלים וקלושים והוקדשו לחקירות תנכיות ותלמודיות וחידושי תורה מפולפלים, אך לא סיפקו חדשות אקטואליות. הופעתו של עתון עברי היה אפוא צורך השעה — הכרח התקופה.

ב

הזגה הרעיון של הוצאת השבתון העברי הראשון היה אליעזר ליפסמן ז"ל ברמאן (1882—1891), יליד קניגסברג, יהודי יהודי, שר"ב בצעירותו, בעל ידיעות מוגבלות וקלושות בעברית ובגרמנית כאחד, ללא כל עמדה או השקפה פוליטית. בעל בית־טיפוסי, זרין חרוץ, בעל יומה חוש מסחרי מצויץ. מה היו המניעים הנפשיים שלו להוצאת עתון עברי? בודאי לא אידיאליים גרידא...

בשנת 1855 הוציא ז. קול מלש"ר, בו בישר את הופעתו הקרובה של "המגיד": "הוא יספר לכם קורות עולם מכל חלקי התבל... ממעמד ותהלוכות ומנהגי אחב"י בפרס ומתהלוכות ונימוסי בני האדם בכלל... הוא יביע לכם מכל ענייני מסחר וקנין בכל העירות הגדולות. מחיר כל דבר בערי מסחר הגדולות. קצב כל מיני מסבעות. וכו'". ואמנם ב"ה סיון תרס"ז (1836) הופיע תגליון הראשון של העתון שנדפס ביהניסבורג (פרוסיה), אך מגליון ב' הופיע ב ל י ק. עיירה קטנה על גבול פרוסיה ורוסיה פולניה בת 6000 נפש, מתן כ־40 משפחות יהודיות.

בזמן הראשון היה העתון דל ועלוב. עריכתו של עתון היתה למעלה מכוחותיו של אדם מסוגו של זילברמאן — בעל סיגנון עברי פגום וללא השכלה אירופית מספקת (פרס לגרמנית לא שמע שום לשון אירופית). אופיינית ביותר היא ההודעה שפירסם בגליון השני של העתון: "מכל תצייטונגען וטרבות תבאות מכל הארצות ללשותותי אלקט כל דבר טוב ומזעיל עבדכם ואאספס אל חנותי הוא המגיד...". כך השקיף ז. על עתונו... אף־על־פירכן יש לציין שהיה בעל יומה, פעיל ומגשים, הוא ידע לקשור קשרים ואף גילה כשרון מעשה רב. לזכותו תירשם ייסודה של חברת "מקיצי נרדמים" — להוצאת כתבי־יד וספרי מדע חשובים. קול קורא על ייסוד החברה בחתימתם של י. מ. זקס (ברלין), נתן אדלר (לונדון) וא. ל. זילברמאן נתפרסם ב"המגיד", תרכ"א גליון ל"ה. עד שנת פוטו של ז. והציאה החברה שבעה־עשר ספר, מהם בעלי כמות.

כעסוקן עשה זילברמאן רבות בשביל "המגיד"; הוא היה בעל מרץ ובעל כוח עבודה מפליא אך לא סבל "דרך הבאים בסערה", איש מלחמה לא היה. זילברמאן היה מטבעו מתון, זהיר וחדור פחד מפני הצנזורה ובעיקר מפני "יד המבקרים האורבים לדם, המגיד מכל צד". ואמנם אופיו הפורש של העתון בראשיתו, כפי שנקבע על ידי זילברמאן, העלה את חמתם של המשכילים שבזו לו. א. א. קובנר הידבה ללגלג על "השוחט מליק" (הקור דברי) ומ. ל. לילינבלום שפך עליו את כל חמתו בפואימה סאטירית "קהל רפאים". זילברמאן לא נרתע והשיב למחרשיו; הראשון — "מוטב שאהיה שוחט כל ימי ולא אהיה רשע שעה אחת לפני המקום", ואילו את השני כינה בשם "צורר ישראל"... בליק היה זילברמאן תרשב נכבד חביב על הבריות; ויהודים והגרמנים העריצוהו וראוהו בבחינת "מלך בעיר". ש. ברנפלד, שהכיר את זילברמאן בזנותו, התרשם ממנו מאוד וכפי שסיפרו לו אנשי המקום היה ז. לוקח לבבות בחן דבריו ובמעשי החסד המרובים. כאות הוקרה על מפעלוחיו, לטובת הרחבת גבול הספרות העברית וחכמת ישרון" הכתר על ידי אוניברסיטת לייפציג בתואר ד"ר לפילוסופיה ("המגיד", 1873, גליון כ"ו).

בסוף שנת תרי"ו הוזמן לעבוד במערכת הפילולוג ישראל כהמר, בעל המחברת "כיצד מעריכין", ואולם לאחר עבודה משותפת של חצי שנה פרש כהמר וחזר לברלין (אדר תרי"ח). זילברמאן לא יכול להשאר לבד והזמין אלו את דוד גורדון שעשה בימים ההם בלונדון. עם בואו של גורדון נשתנו פני העתון לחלוטין, רוח חדשה החלה מנשבת בו — רוחו של גורדון העתונאי הער הזרין, איש הסיגנון הפשוט, הבוהר הנגלגב.

ג

בניגוד לזילברמאן היה דוד גורדון (1831—1886) בעל ידיעות עמוקות בתלמוד. בספרות העתיקה ובספרות ההשכלה ומל שחשוב ביותר — חזיון נדיר בימים ההם — הוא שלט בשלוש לשונות אירופאיות: אנגלית, צרפתית וגרמנית ואף פירסם מאמרים בעתונות הלועזית, ואפילו ה"סיימס" הדפיס את מאמריו. השנים (מגיל עשר עד שמונה-עשרה) שבילה גורדון בוילנה, "ירושלים דליטא", עירם של אדום הכהן ומיכ"ל, רש"י סין ורמב"ם קלמן שולמן ובנימין מנדלשטאם, הטביעו בו את חותמן לכל ימי חייו ועשהו משכיל. שחר דעת ושואף להשכיל את המוני עמו; ואילו שנות שהותו באנגליה (1854—1858, בערך) פתחו לפניו את שערי התרבות האירופית.

בגליון ל"א, שנה ב' של "המגיד", מיחס ב' אלול תרי"ח (12.8.58) מקדם זילברמאן בברכה את הצטרפותו של גורדון למערכת. ואמנם עם כניסתו של גורדון למערכת כאילו הורם דם חדש לתוך עורקי העתון. אף-על-פי שהעריכה הכללית נשארה, להלכה, בידי זילברמאן תביאה השתתפותו התרוצה השקודה של גורדון, העורך למעשה, שינויים חיצוניים ופנימיים ניכרים. גורדון הביא עמו ידיעה ואהבה ללא מצרים ללשון העברית, הכרת ערכו והבנת מהותו של עתון השקפה ברורה ומוגדרת על המאורעות שנתחוללו בעולם בכלל וברחוב היהודי בפרט.

המטרה העיקרית ששם לפניו גורדון במאמריו ובספרים שתידגם ועיבד (ספרים מקוריים לא כתב) — להשכיל את המוני העם ולחבב עליהם את הלשון העברית. גורדון המשכיל ויראיהשמים, הצנוע, החנון המכובד על הבריות ביקש שבני עמו ידאו ויבינו כי ההשכלה לא זו בלבד שאין בה כדי להזיק, אלא עשויה היא להועיל לעם ולגול מעליו את חרפת מחרפיו. בפשטות בלתי עשויה ובתמימות כותב הוא אל ידודו חיי גורלאנד בשנת תרכ"ח: "אינני חכם, רק דורש החכמה ואהב השפה הקדושה וההשכלה, ובאהבתי לעמי ושפתנו הנני משתדל להועיל לצעירי הימים בכל שיש לאל ידי לא יותר. וזה מחייב כל איש ישר".

בדחילו ורחימו, באהבה וברצון טוב ניגש גורדון לעריכתו של השבועון והשקיע בו ממיטב זמנו, מרצו, כשרונותיו וידיעותיו. לעומת זילברמאן, "איש הכסף", המטריאליסט, היה גורדון איש-חרוץ, אידיאליסט נלהב שטובת הכלל בלבד היתה לנגד עיניו תמיד. גורדון היה ז'ורגליסט Parexcellence. עירנות מתמדת, חיוניות רבה, כשרון עבודה פנומינלי היכולת לפזר את אוצרות רוחו בנפש הפצה — היו מסגולות נפשו; אף-על-פי-כן טבועה עבודתו הספרותית הארוכה והעשירה בחותם של מתינות, יישוב-הדעת והתרכזות. גורדון הפליא לא בהריפות תפיסתו אלא ביושר ראייתו וקנה את לבם של המוני קוראיו בכל תפוצות הגולה בגישתו הכנה, האומרת כובד-ראש ואחריות. לשאלות החיים, המדינה והלאום, איש פולמוס לא היה; המלחמה היתה למודת-רוחו. באין ברידה נתפס לפולמוס והסתבך בויכוח, אך גם אז ידע לשמור על טוהר עטו, על ישר שיפוטו ועל אמת לבבו. עיקר כוחו היה בהסברה שקטה, עממית ונלבבת ובסינגון קל ושוטף. הוא היטיב להכיר את המוני העם שציפו בבליקן-נפש לדבריו ודיבר אליהם בחיבה וברוך ועל כן היתה רוח העם נוחה ממנו. גורדון היה בעל עט חרוץ אך לא שנון ביותר; מהיר אך לא חריף; ואולם דווקא פשטות זו שבדרכי הסברתו, בסינגון עברי נמלץ אך ללא גודש לשוני, השפיעה, הודיכה וחינכה.

גורדון לא כתב ספרים — לכך לא הספיקו לו עתותיו, ואולם נשמחו וכל עצמיותו

צרורות באלפי מאמרים, הערותיו ואגרותיו על ענייני יום-יום ושעה שעה, נכבדים ומעטים. שליח ציבור — זהו התואר ההולמו ביותר, שליח ציבור המכיר ויודע את צרכי עמו ומשתדל לשמש את המוני עמו בתבונה, באמונה ובמסירות נפש. עמידתו על המצפה יום יום ושעה שעה, בנקיודת וביושר לב, הפתיחה, צופה נאמן לבית ישראל היה גורדון, שהזהיר התרעיו, הרדה האיר, תבע וביקר, הוציק וניחם. כל ימיו ידע לתת, לפזר את עשרו, לבזבז את ניצוצי רוחו. בשבעים פנים האיר והסביר את הרעיון הציוני, הטעים והדגיש את ערכו וחשיבותו; הוא כרה אוניב לרעיון ואת מיטב כשרונו הפובליציסטי השקיע בהחדרתו אל לב העם, אכן, יותר משעשה להחדרתו של הרעיון הציוני למוחו של העם פעל כדי לקרבו ללבבו. כל מאמרי הציונים, הפוררים על פני כרכי „המגיד“ העתונות הלועזית בצרפת ובאנגליה, אינם אלא פירוש לאמת האחת שהאירה את נפשו ומילאה את כל הווייתו היא — ציון. גורדון הפליא באמונתו העמוקה ובהכרתו הברורה שציון היא הדרך היחיד לגאולת המוני ישראל; אמונתו, התמדתו ודבקותו ברעיון זה — עד הלמות לבו האחרונה — שימשו לרבים דוגמה וסמל.

ד

הקורא העברי, צמאהדעת, שש לקראת גליונות „המגיד“ אף על פי שקיבלם, כרגיל, באיחוד רב, בעלים הללו מצא את המודר, על המדינות בו ייאמר שנתכת בידי גורדון בכשרון ובהוים נפשי, בלשון קלה ונמצת, אך שוטפת ונעימה. גורדון הכניס את הקורא העברי לפני ולפנים של כל השאלות המתמורות הפוליטיות שנתחוללו באירופה, המאורעות היו מרובים ומגוונים: מלחמת פרוסיה ואוסטריה נגד צרפת, הקונגרס בברלין, מלחמת האזרחים בארה"ב של אמריקה ומלחמות הארצות הצפוניות בדרומיות וכו'. במאמרו שירטט גורדון לפני הקורא העברי את דמויותיהם של פבור וגאריבאלדי, נפוליון השלישי וביסמארק, גלאדסטון וכיו"ב — האישים המרכזיים בזירה הפוליטית בימים ההם. „המגיד“ הקדיש תשומת לב מרובה למצבם של היהודים בכל ארצות פוזריהם והצליח לרכוש קורספונדנטים בכל קצווי אירופה, ביניהם אנשים שנתפרסמו לאחר זמן כסופרים וחוקרים חשובים כגון: שיי אברמוביץ (ברדיצ'ב); איי סאפירנה (בוברויסק); הינ שטיינשניידר (וילנה); שניאור זקש (פאריס) וכיו"ב. כן פירסם „המגיד“ מכתבים, שירים ומאמרים מדעיים שפולאריים מפרי עטם של סופרים ששמן גודע לתהילה במרוצת השנים: ממו"ס. מ. ל. ליליינבלום, יליג, אב"ג, ש. פינסקר, ש. רובין ואחרים. כוודאי, לא חסרו גם מאמרים מפולסלים, ארוכים ומשעממים בחכמת ישראל ודרושים נבובים ומייגעים, בנוסח הימים ההם, אך במיוחד משכו את לב הקורא מאמרו של גורדון בענייני יום-יום וכן מאמרו המתורגמים בענייני טבע ודרכי הרשאה.

מלחמה קשה וגרועת קשר „המגיד“ בתנועת הריפורמציה בגרמניה. המאמרים שפירסם גורדון ב„המגיד“ (תרכ"ט), בעקבות הסינחוזת בקאסל, ליפציג ואונסבורג, חוזרים חרדה גדולה לערכי ישראל והתרסה קשה נגד פריקת העול; במעשיהם של בעלי הריפורמה ראה התכחשות גלוייה ומסוכנת ליעודו הלאומי של עם ישראל. גורדון גינה קשות את תנועת הריפורמציה הגרסת פיזור במקום ריכת התערבות בין העמים במקום שמירה על היסוד הלאומי. אמנם הוא לא התנגד ל„קריעת חלונות“ ולהרחבת גבולות הדעה, אך את כל אלה ראה כתפקיד משנה וכמשהו טפל לגבי היעוד הלאומי — ציפור נפשה של האומה. טיפוסית היא השאלה ששאל גורדון: „מדוע נחשבו בי בעיניהם (של

המתקנים) כבני הצרענים הזולכים מגוי אל גוי וממלכה לממלכה ואין להם כל תקווה לשוב לגדולתם וכבודם הראשונים בארץ אבותיהם ז' ("המגיד", תר"ל, גליון ה', עמ' 38).

אמנם גורדון לא נוקה משיאות קשות וטעויות חמורות בתפיסת אידיאות מסוימות. סלחמתו הגלוייה בסוציאליזם היהודי הוכיחה שלא ירד לעומקה של תנועה זו, שצמחה מתוך המציאות הקשה ההודייה של האומה היהודית ומצאה לה מפלס־דרך נועזים ומסורים כמו אהרן ליברמאן, בן־נץ ואחרים. מלחמתו זו של גורדון עוררה את כעסם של הסוציאליסטים היהודים שניסו לאסור את כניסתו של "המגיד" לרוסיה.

אף־על־פירכן לא היה גורדון חפשי לגמרי לנפשו ונבצר ממנו לעשות בעתך ככל אשר יעלה על רוחו. ואמנם בגילגוליו ולבטי קיומו של "המגיד" יש להבחין שתי תקופות: 1856—1880 — תקופת זילברמאן וגורדון, השנייה 1880—1886 — תקופת גורדון. בתקופה הראשונה היה "המגיד" נחלתו של זילברמאן וידיו של גורדון, העורך למעשה, היו תמיד כבולות. בתקופתו הראשונה היה "המגיד" מבושר בלבד, ואילו בתקופתו השנייה — תקופת "הסופות בנגב" ו"חיבת ציון" — הפך לשופרה של התנועה. כדי להשתחרר מהשפעתו של זילברמאן, וגם בשל מצבו החמרי הקשה, נתן גורדון את דעתו על הוצאת מכתב־עתי חדש, על שמו, מחוץ לליק. על אף התנגדותו של זילברמאן ולאחר מרמ ממושך יצא בסוף בכסלו תרל"ט הגליון הראשון של השבועון "מגיד משנה", עורך בידי גורדון, שנשלח לחותמי "המגיד" תמורת תשלום נוסף מועט. המוטו לשבועון זה היה: "תן לחכם ויחכם עור" (משלי ט', 9); ואמנם כזאת היתה מטרתו — למלא את החסר ב"המגיד" ולגחן את העתון במדורים שונים: תולדות ישראל וקורות בני עמנו, מן העבר וההווה, ידיעות הטבע והרפואה, כתב־מסע, ביקורת ספרים, סיפורים וכו'. שבועון זה היה מלא חיים ועניין וגורדון הצליח למשוך אליו כוחות צעירים (שמעון ברנפלד, אליעזר בן־יהודה, ר. א. ברוידס ואחרים), אך הוא לא נתקיים אלא שנתיים וחצי 27.6.81—10.12.78, ושנה לפני כן עבר "המגיד" לגמרי לרשותו של גורדון לאחר ששילם לזילברמאן אף סאלר. מעתה היה "המגיד" נתון לא רק לעריכתו אלא גם להשטעתו האישית של גורדון.

ה

עם הצטרפותו של גורדון למערכת "המגיד" החלה, כאמור, רוח חדשה פגשבת בו ובעיקר בכל הנוגע לתנועה "ישוב ארץ־ישראל". במקום חידעות המקוטעות והיבשות מ"פלשתינה" ואח"כ "מארץ הקדושה", שנתפרסמו בעתך בשנתיים הראשונות לקיומו, התחילו עכשיו להתפרסם בו ידיעות, מאמרים ומכתבים הנוגעים ל"ישוב ארץ־ישראל" ובעיותיו הכלליות התרבותיות. "התקווה הלאומית", כתב גורדון באחד ממאמריו החשובים (דבר בעתך), האמונה בכניסת גירחי ישראל להיות עוד לגוי אחד על אדמת ארץ קדשנו ואבותינו — התקווה האמונה הזו תקועה בלבי עמוק עמוק כאשר היא בלב לל איש איש מישראל האהבה אומתו ואמונתו, היודע ומכיר ומוקיר את הרוח הפנימי הנערץ הנשגב המחייה את אומתנו זה שנות אלה, ואשר יחייה ויחזיקה כימי השמים על הארץ עד שתתקיימנה נבואות חזי עליך וימלאו יעוריהם אשר חזו על עם ישראל באחרית הימים" ("המגיד", י' מנחם אב תרכ"ט, גליון כ"ז, עמ' 213).

ועיך שיבת ציון היה בשביל גורדון הכרח היסטורי ולאומי כאחד; אפילו ברומא וירושלים" להס לא ראה משום חידוש. הרעיון "לשוב למועד נכון לכבוד העם אשר גלה ממנו ולהתנחל בארץ אבותי" היה בשבילו רעיון ישן ותקוה נשנה, אשר תחיה את כל איש

אשר בשם ישראל יכונה". בתוך קלחת המאורעות של התקופה שנסכו שכתוב ועוררו תקוות גדולות — מלחמת האיטלקים (1859) ומרד הפולנים (1863) — לא איבד את קרירותו והצו לשאול את עצמו: — האם באירופה המהודשת אשר צדק ומשפט ילינו בה תיפתר השאלה של גלות הנשמה הישראלית? הרביתי לחשוב בדרך — התודה גורדון לפני ציטרון — ובאתי לידי מסקנה כי גלות הנשמה תלויה בגלות הגוף, וכי אין תקן יפה לשתינת משיבת בני לגבולם" (ציטרון, רשימות לתולדות העתונות העברית, העולם, תרע"ב, פרק ד' ממאמריו על "המגיד").

גישתו של גורדון בענייני ארץ-ישראל היתה גישה ישראלית, בריאה ומפוקחת; נפשו בחלה באשליית-שוא ובתקוות-סרק, ע"כ צורך למעשים של ממש — לצורך הצעד הראשון על המסילה העולה אל המטרה הקדושה, כפי שהתבטא באחד ממאמריו הנלהבים: "בשובה ונחת תושעוך" ("המגיד", תרכ"ג, גליונות י"ד—י"ח), שעשה רושם רב על ציבור הקוראים ועורר את התפעלותם של הרבנים אליאשברג ואלקלעי. העם חייב לדעת את תודתו: "להיות מהלך קדימה בעניינים המדיניים ובידיעות הנחוצות לאדם באשר הוא אדם, ולהיות עומד על משמרתו חזק כסלע בלב ימים בכל הנוגע לדת קדשו". זוהי לדעתו של גורדון, הדרך האחת והיחידה המובילה לשוויון ולשיבת ישראל לארצו.

גורדון האמין אמונה שלימה בתקומת "ממשלת ישראל" וגינה חריפות את גילויי ההתרפסות של יהדות גרמניה, הפרוגנסיבית כביכול, ששאפה להגיע לאמנציפציה שלימה ע"י יתורים לאומיים והתכחשות מבישה לתקוות התחייה הלאומית. תעמולה מיוחדת במינה גיחל "המגיד" לטובת האישים (מ. מונסיטורי, א. כרמיה ואחרים) שפעלו גדולות לטובת התנועה של ישוב א"י. גורדון כיבד והערץ את האישים הללו בשל "ההרגשה הלאומית" החזקה שפעמה בלבבם ופירסם מאמרים ושירים לרוב בשבחם. כל המתרחש בארץ-ישראל בימים ההם השתקף ב"המגיד", ששעריו היו פתוחים לרווחה לכל ידיעה ושמועה מן הארץ ולגלי ההתעוררות הלאומית שגברו והלכו בכל תפוצות הגולה. ואכן, תפוצתו של "המגיד" מזה הטפתו הגלויה הנועזת לשוב א"י מזה, עוררו התנגדות קשה וגרמו להתקפות חריפות על העתון ועורכו על-ידי קטגוריאמנה כיחיאל בריל, עורך "הלבנון" וכיר"ב.

1

קולו של דוד גורדון היה זמךמה כמעט בודד, קול קורא במדבר. קריאתו החמה והנלהבת לשיבת ציון מצא אמנם הד בלבם של המוני העם אך בחוגי הסופרים עדיין רבו המתנגדים, המהססים והמלעיגים מכל המינים. אפילו נ. סוקולוב עדיין לא האמין בימים ההם בתחייה הלאומית ולא נרתע מלכתוב: "רק בסדר התפילות אשר לנו כתוב לשנה הבאה בירושלים. שם מקום האומר והתקווה הזאת..." אך סוף-מצא לו גורדון אחיב לדעה שהבילו לנששו ואף הושיטו ידם לעזרה ע"י השתתפותם ב"המגיד", הלא הם אליעזר בן-יהודה, ד"ר י. קאמינר ואחרים. אליעזר בן-יהודה, שקנה לו שם במאמרו "שאלה נכבדה" (אנב, פרט מעניין ומאלף: המאמר נקרא לראשונה: "שאלה להטה" ונשלח לזלברמאן, עורך "המגיד", אך הלה החזירו למחברו בהערה. שהמאמר לא יצא לדפוס מפאת החלומות והנזמאות אשר ב"י. שלי את המאמר לסטולנסקין שהדפיסו ב"השחר", אך את המלה "להטה" שמצא לנועה מדי החליף ב"נכבדה" (1) הרים את, דגל הלאומיות ועליו חרותים, באותיות של אש, שלושה עיקרים: ארץ, שפה לאומית והשכלת לאומית; ואיש כי יכחש באחד מהם — כופר בעיקר-הלאומית הוא" ("המגיד", 1880, עמ' 298).

גורדון הסכים לדעותיו ה"קיצוניות" של כריזמה ויחד עם זה תלה תקוות גדולות בראשי העם ובאילי הכסף. הוא האמין שאם יעשו הם את ההתחלה התעורר האומה. והתעוררותה של האומה רק היא תשים קץ למצב המחפיר להיות כצוענים, בלי ארץ, בלא שמה, בלא חכונה מיוחדת".

בינתיים נודעוהו ונמצאה קשות ספינת חייה של יהדות רוסיה ע"י הסופות בנגב. חרדת מוחת תקפה רבבות יהודים. גורא, גורא, גורא המצב" זעק מנהמת לבו אחד מעדי הראייה (מ. ל. ליליינבלום, "דרך תשובה"). הפרעות קעקעו והרסו עד היסוד את המבנות הכלכלי של עם ישראל, אך בעיקר פגעו קשה בנטשו. המצודות שרכשנו לנו בארץ המגדלים שבגיננו ברוח — מטום לנפול ברעם ורעש" (מ. ל. ליליינבלום, שם). שתי דרכי היו פתוחות לפני המוני העם הנסים על נפשם: האחת הובילה לארץ רחבת-ידיים — לאמריקה, ואילו השניה — לארץ קטנה ודלה, שוממה ונידחת — לארץ-ישראל.

עורכי העתונות העברית היו מוכי המהות, אובדי-דרך ונטולי-רצון. עורך "המליץ" הכה, "על-חטא" והציע: "נחפשה דרכינו ונחקרה!" הפתרון היחידי לדעתו הוא — תרחבת, תחום המושב" וייסד קופות-מלח בכל קהילה וקהילה... עורך "הצפירה" הביא ידיעות סתמיות, ללא פירושים וללא הצעת פתרון. אך לא כן. השבונו של עולם" של גורדון (המגיד, תרמ"א, גליון 20).

גורדון לא התפעל מן הסופות בנגב; הוא חזה מראש את האסון הממשמש ובא. התרה והוזיר ואף הצביע על המוצא האחד היחיד — שיבת לארץ אבות. גורדון חייב לדעת לעומקה של הסיבה שהביאה את השואה הנוראה על העם — זרים הננו, ע"כ שונאים אותנו! הוא אמנם עורר שאלת הפיצויים לנוקר-הגוף והרכוש; הציע לייסד בסאתן שיגן על ישראל ויתבע בתוקף את דמי היהודים שנשטף בידי טמאים. ברם, ידוע ידע יפה שכל אלה אינם אלא פליאטיבים בלבד, תרופות לשעה. את הפתרון העיקרי, הממשי החסופי ראה בעלייה לארץ-ישראל ולא בהגירה לאמריקה, כפי שרבים אתרים הציעו.

אל גורדון נצטרפו בימים ההם קולותיהם של הסופרים הצעירים ש. ברנפלד ו.מ. בן-הלל הכהן, שהתחילו לפרסם ב"המגיד" מאמרים נלהבים בשבחו של הרעיון הציוני. ש. ברנפלד, שנכנס לעבוד במערכת "המגיד" כעורך, פירסם (בעילום-שם) את מאמרו הציוני הנלהב: "יום לבנות ג'ודריך" ("המגיד", 1881, גליון 18) בו קבע בפשטות: אק העמים סובלים צוענים. עם ישראל זקוק למולדה: בתחת לנו מקום קטן לשבת, מקום קטן שיעמד ברשותנו, מקום קטן שממנו לא יוכלו שונאינו לגרשנו משם. אז תראו כי כל טובי העמים לא יחשבונו עוד לצוענים". ומב"ה הכהן, במאמרו "קומו ונעלה ציון" ("המגיד", 1881, גליון 24) קובע, שעמנו איננו בעל חושהבחנה בריא; עם הרוח הוא. ולכן הוא מתנשא על כנפירוח למרום וישא עיניו אל ההרים לבקש לו עזר משם, בעת סכיבו ירובי נהרי נחלי דם".

לא כן חשב סופר צעיר אחר, נ. סוקולוב, שגורדון פתח לפניו את שערי "המגיד" על אף התנגדותו לרעיון התחיה המדינית. במאמרו "אנה פנינו מועדות?" ("המגיד", 1881, גליון 27) כותב סוקולוב בין השאר: "מניח אני לליצניהחודר ללגלג על דמיון ממשלת-ישראל או אפילו קולוניה אחת גדולה בא"י, ולא אכנס לגדר החקירה אם נוח הדבר הזה לצאת לפועל כמו שזרוא נוח להכתב על הגליון. אולם האם לפי דעתך, שואל הוא את גורדון, כבר התרוקנו בני ישראל מכל סגולותיהם, ואין להם מה לעשות עוד בארצות מכורותיהם, היעצה האחת היעוצה להם היא שכולם ישובו לא"י ויעמדו על הקרקע ז" תעודת ישראל.

לדעתו של ס. היא להתערב בעמים רבים. ואל גורדון. הזקן בבעלי האסופות פונה ס. בבקשה ידידותית: „כלך לך מן הדרך העולה כנענה וידך תכח נא עמנו הצופים לבית ישראל ברוסיא ופאלען. לטכס עצה ולהשיב עתה על השאלה: אנה פנינו מעודות.“

גורדון ראה בדבריו של סוקולוב השפעת בעלי הריפורמה ובתשובתו הוא שואל בפרידות: „להיות במקומות רבים מוכים ונענים, שנזאים ונרדפים, ללעג ולקלס תחת הביאנו תרעלת — הזאת תוכל להקרא תעודת איזה עם?“ („המגיד“, 1881, גליון 28). אין גורדון ראה אחרת אלא זו העולה כנענה: „רגש כבוד לאומנו בימי קדם עוד לא נכבה ברוחנו ורק אז יכבה כאשר יכבה נר חיינו“. גישתו של גורדון מפליאה בפשטותה. בבהירותה ובכנותה. „רק אז יראו בני עמנו סימן ברכה בעמלם, כותב הוא בסאמרו. מה הוא לאים“ („המגיד“, 1881, גליון 35). אם ישבו יהד על אדמתם וכל מה שיטרחו — יטרחו בשבילם.“

גורדון גרס עליה ולא הגירה רחבה בתוקף כל הצעה המביאה לידי פחור. בניגוד לחסידי הנגירה לאמריקה בתקופה ליצור שם מדינה עברית עצמאית. רעיון שדגלו בו סופרים כדובנוב, יהליל ואפילו גדול משוררי התקופה — יל"ג. ראה גורדון בפתרון זה רק „העתקת שאלת היהודים ממקום למקום, מאירופה לאמריקה“, ולא נרתע מלכתוב: „רק ארץ אבותינו שעליה יש לנו זכות אבות ושם נהיה אנו הרבים, רק היא תוכל כעת לחלצנו מצרותינו אם לא נרחיק בעצמנו את הקץ. ספק גדול הוא אם תהיה עוד שעה מוכשרת לגאולתנו בדרך טבעי להעת הנוכחית“ („עם ישראל צריכים פרנסה“, „המגיד“, 1881, גליון 36—37).

לכאורה דברים פשוטים, אלמנטריים, מובנים וכנים כליכך! אך כלום יכולים אנו כיום, להשיג ולחפוס באיזו מידה גדולה של אומץ-לב, העזה ואמונה צריך היה, בימים ההם, עורך בישראל להיות מחונן כדי להעלותם על הכתב, להסבירם, לטפחם ולהחזירם אל לב העם? בימים שסופרים חשובים, ויל"ג בתוכם, הוקסמו מאמריקה. ארץ העולה כפורחת בעצם עלומיה ואחריתה ישגא מאד“ ולא האמינו שעם כעמנו, השקוע במ"ט שערי בערות, דעות קדומות ומנהגים טפלים יצלה למלוכה, להיות לעם רודה בקרב ביתו ועומד ברשות עצמו“ (יל"ג, „גאולתנו ופדות נפשנו“, „המליץ“, 1882, גל. 12).

אדם שקט ומתון, אהב אמת ורודף שלום היה גורדון מטבעו, אך בכל הנוגע לרעיון של שיבת ציון לא ידע פשרות ולא ביטל רצונו. אפילו מפני רצונם של גדולים וטובים ממנו, כי „בדבר שכבוד האומה תלוי בו אין נושאים פנים לגדול“, כל אלה שעשו ופעלי בתום לב ובאמונה למען הרעיון נתמכו ע"י גורדון ועוררו את התלהבותו, לעתים אפילו כופרות על המידה, כך, למשל, ראה בלורנס אוליפנט גואל ומושיע ממש ואפילו בעל-דמיון כאברהם קונסטאנטינובסקי, שהותקף קשות ע"י סמולנסקי, זכה לתמיכתו והגנתו. גורדון הירבה להתחוכך עם מתנגדיו ב„הצפירה“, „המליץ“, „העברי“ ועוד וכן עם הללו שביקשו להנמיך ולצמצם את ערכו של הרעיון ותמכו בשיטת-החלוקה שהיתה נהוגה בימים ההם בארץ-ישראל. בשיטת-החלוקה ראה גורדון „חמס גלוי הנעשה תחת השמש“ („לפלגות עב ישראל“, „המגיד“, 1882, גל. 11). לעומת זאת קנו בני ביליץ את לבבו לאהבה ולהערצה והוא דאג להם כאב ממש. „הם מבקשים מהשר (רוטשילד) — כותב הוא לשפ"ר בשנת 1884 — לקנות להם קלוגיא, ואני מסופק בדבר אם יאות להם, עכ"פ עושה אנכי כל אשר ביכלתי לסובתם ונראה אחרית הדבר“ (דריאנוב, כתבים, 86 א') ועם קריאת סיסורו של סמולנסקי „גם בריתי“, כתב אל המחבר בין השאר: „פשר קדושהשם הלא ראינו כולנו

ב בני-ביל"ו עת צרת אחיהם עד נפשם נגעה וישבו לצור מחצבתם". ומשנזכר בארץ ישראל המושבות העבריות הראשונות ונאבקו על קיומן, היה גורדון בין הראשונים שעורר וכתב עזרה, דאג לכל מושבה היטיב להטעים שבמושבות הללו טמון עיקר כוחה של התנועה כולה, בהן גלום רצונה הנרעז של האומה לחיות חיים פרודוקטיביים וטבעיים. מעטים כמוהו השיגו שבדרך הפילאנטרופיה לא תישע הארץ. "למה נשלה בשקר נפשנו — כותב הוא כשנה לפני מותו — להאמין כי ע"י נדבות לבד נוכל לייסד מושבות בזמן קצר" (המגיד, 1885, עמ' 206).

ז

בן 55 היה גורדון במותו ביום ט"ז באייר תרמ"ו. ירושלים ו"ציון" היו שתי המלים האחרונות שיצאו מפיו — בהן קיפל אדם נקידעת וברלבב זה את אמת חייו הצרופה והמגובשת.

"ירושלים" ו"ציון" היו כל תוכן חייו של דוד גורדון והוא גלום במאות מאמריו הספוגים עתירה וצלילות-הדעת, להט פנימי ואמונה רבה; ואילו השכלת המוני העם היתה אחת ממטרות חייו וזו מצאה את ביטוייה בספרים שעיבד ותייגם: "מסעי ישראל" של בנימין השני; "משה וירושלים" — מסעו של מונטיפיורי לארץ-ישראל; תולדות חייו של דוד יעודה אברבנאל כמבוא לתרגום ספרו ה"יכוח על האהבה", "דרכי הרפואה" ועוד. עריכת העתון עברה לידי בנו יחידו של המנוח — דב, כבן עשרים וארבע בערך. הוא היה עלם משכיל ובעל כשרונות ולמד רפואה בקניגסברג אך לא נועד להיות סופר בישראל. מצבה החמרי הקשה של המשפחה הכריחו להיות עורך. ואמנם ביום אבל השלושים למות אביו הוא כותב: "אנכי לא להיות סופר עברי נועדתי מאבי ז"ל, כי ידע היטב גורלו המר. גם אנכי יודע כעת כי לא שמן יהיה חלקי בשדה הספרות העברית, ועיני לנכח יביטו, כי דרך מלא קוצים ואבנים לפני. אמנם מה אעשה וההכרח יאלצני לזה, כי איך אראה אשר ימצא את משפחתי ז" (אל הקוראים, "המגיד", 1886, גל. 24).

להלכה היה דב גורדון עורכו של "המגיד" אך למעשה ערכתו אחרים — ד"ר ל. גרוסברגר, ליאון רבינוביץ, א. א. סידוטיקין ואחרים, אלא שלא עלה בידם להשיב לשבועון את ימי זהרו מתקופת דוד גורדון. "המגיד" נשאר נאמן לתנועה אך שוב לא יכול לשרתה כמו קודם, שוב לא שימש כלי ביטוי לרוחות החדשות שהחלו מנשבות בה ולתמורות הגדולות שנתהו בתוכה. עד יום כ"ט בתמוז תר"ן (17.7.1890) יצא "המגיד" בליק ובג במרחשון תרנ"א נתחדש בברלין בעריכת יצחק שלמה ועקב שמאל פוקס, שהוציאאו בקראקא בשם "המגיד החדש" (1892) ו"המגיד לישראל" (1893—1898).

"המגיד" בגלגוליו, תמורותיו, ועוועיו ולבטי קיומו המרובים מקפל בתוכו את תולדות התנועה הציונית. בבקרה ובצהרי יומה, על חבלי לידתה ופגעי קיומה, מלחמותיה מבית ומחוץ, חיכוכי פלגיה וויכוחי חולמיה ולוחמיה, נצחונותיה, פגימותיה וחסותיה, כן מקפלים בתוכם גליונות "המגיד" את פרפורי נפשו והגות לבו של דוד גורדון, מראשוני דבריה של התנועה הציונית, שעמידתו המסורה והנאמנה על מצפה השבועון העברי הראשון, במשך 28 שנים, היתה רצופה חרדת-קודש ומלאכת-קודש.